

El cinema militant d'Helena Lumbreras

Per Llorenç Soler

10, 13 i 16 de juny de 2015
a la Filmoteca de Catalunya

Vaig conèixer Helena Lumbreras l'estiu de 1968. Ella acabava d'arribar a Espanya per rodar-hi un film documental sobre la nostra malaurada situació política, finançat per la productora Unitelefilm, nascuda a l'obra del Partit Comunista Italià. Cal dir que ella feia uns quants anys que era fora del seu país i que residia a Roma.

L'aire de la seva Cuenca natal se li havia fet irrespirable, i aquella *maestra de primera enseñanza*, com se'n deia aleshores, el futur de la qual hauria estat un discórrer monòton dels dies saltant d'una aula provinciana a una altra, va prendre una decisió que havia de canviar el curs de la seva vida.

El seu interès de sempre per la pintura, per la literatura, per l'art en general, la va portar a interessar-se pel cinema, mitjà en què podia concitar tots aquests llenguatges expressius. Abandonà decididament la seva carrera i, després d'un breu pas per l'Escuela Oficial de Cinematografía de Madrid, orientà els seus passos cap a Roma, atreta per la fama del seu Centro Sperimentale de Cinematografia.

Per a Helena Itàlia fou un paradís. La seva presa de contacte amb Roma degué generar descàrregues elèctriques d'alt voltatge que trasbalsaren tot el seu ésser, la seva ànima, el seu pensament i, fins i tot, el seu cos. A Roma va reconèixer un paisatge com a propi, un escenari que aviat li resultà familiar, una societat viva, inquieta i sensual, tan oposada al radical ascetisme penitencial de la seva Castella. Allà va conèixer, per primera vegada, l'efervescència d'unes lluites obreres i l'existència de partits polítics i d'organitzacions de masses amb una forta implantació social. I Helena va participar d'aquell remolí.

23a Mostra Internacional Films de Dones Barcelona

Però ella, fonamentalment, havia anat a Roma per estudiar cinema. Va petjar les aules del Centro Sperimentale. Conegué Pasolini, Cesare Zavattini; s'enrolà en pel·lícules de diversos autors italians; treballà a la RAI com a guionista de documentals, etc. Però, sobretot, va viure apassionadament el fet quotidià. I va poder donar sortida als seus dos grans sentiments i passions: el cinema i l'home. A tots dos s'hi va lliurar sense reserves.

Quan Unitelefilm va pensar que ningú millor que ella, per la seva condició d'espanyola, podia realitzar un documental sobre l'Espanya oculta sota el règim franquista, culminà un dels seus desitjos més estimats: iniciar-se en la realització de documentals polítics, militants. Amics comuns -crec que fou Romà Gubern que ens facilità el contacte- van pensar que jo podria aplanar-li el camí en la seva tasca per Barcelona. I així va ser com em vaig integrar al reduïdíssim equip de filmació d'aquell documental que es titularia *España 68* i que es va rodar en la clandestinitat més rigorosa.

El circumstancial retorn a la seva terra -pobra, trista, pàtria seva- fou una experiència massa colpidora perquè no fes efecte en la seva sensibilitat. Una vegada acabat l'encàrrec, va decidir tornar a Espanya, establir-se a Barcelona i començar, des de llavors i a partir de la seva experiència italiana, la seva lluita per un cinema al servei de les classes populars, del proletariat. Les seves armes foren la mobilització, la protesta, el compromís, el debat i l'acció. I el seu vincle, el cinema.

La nostra cada vegada més ferma amistat ens portà a plantejar plegats el film *El cuarto poder*, el qual constituí la llavor que donaria origen, temps a venir, al que ella havia batejat com el Colectivo de Cine de Clase.

Ella va concebre aquest col·lectiu com un grup obert, multidisciplinari, antiautoritari, sense jerarquies, que prenia de cadascun dels seus membres "segons les seves possibilitats". El col·lectiu va mancar, en general, d'equip fix. Helena era la referència central, el punt de cohesió. Al tercer film va aparèixer Mariano Lisa, que més tard seria el seu marit, el pare de les seves dues filles i el suport més estable del Col·lectiu al llarg dels anys venidors. Excepte ells dos, la resta hi havíem entrat i n'havíem sortit lliurement. Pel grup havien passat cineastes, grafistes, cantautors, etc., i fins, en alguns casos, s'havia ensenyat succintament el maneig de la càmera als mateixos obrers per poder filmar una vaga a l'interior d'una fàbrica en conflicte.

Les pel·lícules del Col·lectiu pregonaven el seu convenciment que ètica i estètica eren inseparables. Un cinema al servei del proletariat no devia gaudir del refinament estètic del cinema burgès. Eren films guerrillers, de lluita, de combat. Que cap espectador ni espectadora no esperi veure en aquestes pel·lícules exquisideses artístiques, imatges preciosistes,

23a Mostra Internacional Films de Dones Barcelona

ni molt menys un so depurat. Eren films rodats en circumstàncies difícils, de guerrilla urbana, clandestinament, jugant-s'hi la pell en cada pla. Però eren extraordinàriament eficaces com a instrument d'intervenció a favor del moviment obrer, com a eina de lluita contra la dictadura durant els últims temps del franquisme, i més endavant, durant els primers anys de la democràcia, encara molt empeltats pel pensament totalitari.

A diferència d'alguns de nosaltres, companys de viatge, a Helena, a Espanya, no se li coneix cap activitat dins del cinema del sistema, dins de la indústria. En feu temptatives, però crec que es va estavellar contra una muralla d'incomprensió i, sobretot, de desconfiança. Helena no era un personatge fàcil d'engolir per la indústria del cinema i els seus plantejaments de rendibilitat econòmica. El fet cert és que, a la dècada dels 80, la veiem com a professora de dibuix a diversos instituts Barcelona. Al mateix temps es dedicà, amb la mateixa passió que posava en totes les seves coses i en la vida, a la pintura de cavallet. Aconsegueix fer algunes exposicions i afermar-se com a professora del pinzell. Enrere havia quedat una obra cinematogràfica insòlita al nostre país, avui de gran valor testimonial, sobre les lluites obreres i camperoles a Espanya, forjada al llarg de més de quinze anys d'activitat vertiginosa, anys en els quals Helena i Mariano visqueren perillosament.

Text escrit per al catàleg de la 13 **Mostra Internacional de Films de Dones**, l'any 2005, en ocasió d'un cicle dedicat a la cineasta.

Filmografia d'Helena Lumbreras

A los toros (1959-1960); *El primer día* (1959-1961); *Telegrama* (1960-1961); *España 68* (*EL hoy es malo pero el mañana es mío*) (1968); *El cuarto poder* (1970-1972); *El campo para el hombre* (1973); *O todos o ninguno* (1975-1976); *Primer aniversario de La muerte de Txiki en Cerdanyola* (1976); *Manifestació Diada a Sant Boi de Llobregat* (1976); *Osuna* (1976); *¿El Prat? Un río a desviar* (1976-1977); *A La vuelta de grito* (1977-78); *Diada, 11 de Septiembre de 1977* (1977); *Escuela de San Ildefonso* (1983).